
Dr Rafael PIJADE

SA PRINUDNOG RADA DO PARTIZANA

Rođen je u Beogradu, okupiranom od strane Austro-Ugarske 28. juna 1916. Otac Heskija Pijade se u to vreme povlačio sa srpskom vojskom preko Albanije. I majka Rebeka Demajo, i otac su pripadali starim beogradskim jevrejskim porodicama.

Rafael Pijade je završio gimnaziju 1934, a Medicinski fakultet krajem 1940. godine. Zbog predratnih neprilika diplomu je dobio par meseci kasnije.

Po završetku rata ostao je u Jugoslovenskoj armiji još šesnaest godina. Iselio se u Izrael 1963. godine sa porodicom. Njegova majka koja je čudom i sticajem prilika ostala živa, takođe je sa njima došla u Izrael i umrla je 1974. godine. Sada je penzioner i živi sa suprugom Dezi-Dvorom Mandilović, takođe iz Beograda, u gradu Holonu. Ima dve kćerke, Lili i Tildu-Tal, i petoro unučadi.

Rođen sam 1916. u Beogradu na Dorćolu, delu grada u kome su pretežno živeli Jevreji na svoj tradicionalan način, gde su čuvani jevrejski običaji, govoren žudeo-espanjol ili ladino, pevane španske pesme. Sa ocem Heskijom i majkom Rebekom stanovao sam u kući sa velikim dvorištem, sa oko trideset stanova. U krugu su bile sve prizemnice, svaka porodica je imala sobu i kuhinju, a usred dvorišta nalazila se

česma sa dve slavine. Za nas decu, to je bio centar sveta – centar naših tuča i igara, a za naše majke informaciona stanica, mesto poverljivih razgovora i ponekih sitnih sukoba.

Osnovnu školu i pet razreda gimnazije završio sam u Beogradu, a potom smo se preselili u Skoplje, gde sam završio gimnaziju 1934. godine. Tada smo već živeli u veoma povoljnim materijalnim uslovima, u pravoj domaćinskoj zasebnoj kući. Upisao sam Muzičku akademiju na Praškom konzervatorijumu, ali je otac želeo da postanem lekar, pa sam upisao medicinu na Univerzitetu u Beogradu. Moje bezbrižne studentske godine, uz široku ruku moga oca, vremenski se podudaraju sa usponom nacizma i antisemitizma, najpre u Nemačkoj, a potom i u celoj Evropi uključujući i Jugoslaviju.

Po završetku studija 1940. godine otišao sam da izvršim svoju vojnu obavezu. Naša kasarna se nalazila u krugu Vojne bolnice, a nas je bilo oko 120 mladih lekara, apotekara i veterinarara. U zoru 6. aprila 1941. izvršen je vazdušni napad Nemačke na Beograd. Tako je započeo rat. Nakon nekoliko dana dobili smo naredbu za pokret. Uskotračnom železnicom, preko Valjeva i Užica, vozili smo se prema Sarajevu. U sarajevskoj Vojnoj bolnici saznali smo za kapitulaciju zemlje. Tu je bilo sakupljeno ljudstvo iz svih mogućih jedinica, te gomile oružja i vojne spreme. Naš komandir nas je okupio i rekao da se pod njegovom komandom nalazi kamion pun novčanica, a on će ih podeliti svima nama jer je pravednije da mi dobijemo taj novac nego da ga se dočepa okupator. Sa primljenim novcem, moj verni drug i prijatelj dr Maksim Aruesti i ja odlučimo da odemo u čaršiju i da kupimo građanska odela. Vratili smo se u kasarnu i iste večeri kroz ogradu krenuli prema železničkoj stanici da otputujemo u Beograd. Uz put se pružala žalosna slika: prevrnuti topovi, razvaljena kola, mrtvi konji... Jednom rečju, slika teškog poraza. Istim putem vratili smo se gotovo do Beograda, stigli smo do Topčidera i tu se rastali. Maksim je otišao svojoj kući, a ja nekim poznanicima na Čukaricu. Dr Aruesti je radio u Jevrejskoj bolnici na Dorćolu u Beogradu sve do onog dana kad su Nemci u rano zimsko jutro upali u bolnicu i uz udarce i psovke isterali sve bolesnike i lekare na ulicu. Tamo ih je već čekao kamion. U vožnji do Jajinaca, svi bolesnici i lekari ugušeni su gasom, a među njima i moj prijatelj Maksim.

Kod mojih prijatelja na Čukarici proveo sam samo nekoliko dana i saznao za mnoge strahote koje je načinio okupator. Odlučio sam da odem u Skoplje, pa sam krišom krenuo pešice do obližnje železničke stanice u Ralji. Tu sam sačekao voz i uz mnoge peripetije krenuo prema Skoplju u kome su bili moji roditelji.

Nekoliko sati nakon ulaska Nemaca u Skoplje, jedan „dobar susjed“ doveo je štab neke nemačke jedinice u naš stan. Nemci su odmah izbacili moje roditelje na ulicu. Više nikad nismo ušli u naš stan.

Rafaelovi roditelji na venčanju – fotografija iz 1915. godine

Nekoliko nedelja po dolasku u Skoplje dobio sam poziv da se hitno javim u gradski sanitet. Tamo sam zatekao još neke lekare i apotekare – ukupno nas je bilo 25 osoba. Potrpali su nas u kola sa konjskom

zapregom i odvezli u sela da vakcinišemo stanovništvo jer su se pojavile zarazne bolesti. To je trajalo oko mesec dana. U to vreme je Bugarska već dobila deo Jugoslavije i postala okupator u Makedoniji. Posle toga su mi nove okupatorske vlasti uručile naređenje o građanskoj mobilizaciji sa zadatkom da suzbijam zarazne bolesti, da vršim depeduklaciju (istrebljivanje vašiju prokuvavanjem odeće u kazanima), masovnu vakcinaciju i zaprašivanje endemskih žarišta protiv malarije. Svakog jutra bio sam obavezan da se upišem u knjigu u policijskoj stanici da sam prisutan, da nisam pobeo. Bio je to prisilan rad. Tako je počela moja odiseja kretanja iz sela u selo, iz kasabe u kasabu širom Makedonije, Bugarske i delova Grčke pod bugarskom okupacijom. Bio sam izolovan i usamljen, daleko od mojih bliskih i bez ikakvih vesti o njima. U toj usamljenosti imao sam, kasnije sam to saznao, i sreću. Naime, bio sam na spisku za transport u Treblinku, ali me nisu našli kod kuće. To je bilo početkom marta 1943, kada su Bugari sve makedonske Jevreje poslali u smrt – u koncentracioni logor Treblinka. Niko se iz tog prvog transporta nije živ vratio.

Tek početkom 1944. uspostavio sam vezu sa grčkim partizanima i doturao im nešto lekova i sanitetskog materijala.

Jedinu radost u toj izolovanosti pričinjavalo mi je posmatranje ogromnih vazdušnih savezničkih formacija kako preleću nebo na putu za istočnu Evropu. Zvuk njihovih motora bio je najpriyatnija muzika.

Početkom septembra 1944, kada su sovjetske jedinice stigle na granicu Bugarske, u Sofiji je došlo do prevrata – sloboda je bila blizu i za mene posle toliko dana prisilnog rada i internacije. Strepeo sam šta ću zateći kod kuće. Prva briga bili su mi roditelji. Oni su se pravim čuđom i sticajem srećnih okolnosti spasli deportacije u Treblinku. Odmah sam ih smestio kod rođaka u blizini Sofije jer su bugarski Jevreji, za razliku od makedonskih, izbegli prisilnu deportaciju u Treblinku ili Aušvic.

Hodajući Sofijom u poderanim cipelama, bez čarapa i u iznošenim pantalonama, slučajno sam zastao na ulazu u reprezentativni hotel „Bulgaria“. Odjednom se tu zaustavio jedan oveći automobil sa jugoslovenskom zastavom. Iz njega je izašao Vlado Popović, moj školski drug i „cimer“, kolega iz studentskih dana i bivši španski borac. Sada je bio u uniformi jugoslovenskog generala. Zastali smo za trenutak u nedoumici, ali smo se odmah prepoznali i radosno pozdravili. General me je uveo u hotel i tu sam mu na brzinu ispričao svoju ratnu priču.

Moj drug je pozvao svog adutanta i kazao mu da donese jednu vojnu uniformu. Dajući mi uniformu rekao mi je: „Od danas si borac Narodnooslobodilačke vojske.“

Rafael Pijade iz partizanskih dana

Tako sam u jednoj hotel-skoj sobi usred Sofije ušao u redove partizana. S generalom Vladom Popovićem vratio sam se u Jugoslaviju i u Skoplju se prijavio vojnoj komandi. Kao lekar postavljen sam za referenta 50. partizanske brigade koja je delovala na Kosovu.

Tek tada sam saznao da sam u ratu izgubio jedinu sestru Lili-ku. Ona je bila u Beogradu i čuvala našeg dedu Rafajla i baku Lunu. Nemci su ih sve ugušili 1942. u „dušegupki“ – u „vožnji“ od Sajmišta do Jajinaca.

Mnoge užasne pojedinosti o holokaustu nisam tada još znao. Nisam znao za milione jevrejskih žrtava. Uspomene na izgubljene su zaista preteške, a vreme prolazi:

*Često se vraćam na minule dane,
I tada me zapljusnu uspomene mnoge.
Hteo bih da točak vremena bar na trenutak stane.
Osećam tada kako oko mene kruže
Senke onih kojih davno nema,
Prave mi društvo, razgovaram, pričam,
Znam i sad mi se ista vizija sprema.
Ne bojim se toga, naprotiv, drago mi je,
Kakvih je krasnih ljudi među njima bilo,
S njima u društvu vratiću se nazad
I verujte biće mi zaista milo...*